

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 37:159.23:[316.344.023–058.34]

ЖОРНОВА Олена Іллівна

*доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
(м. Київ)*

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ І САМОВИЗНАЧЕННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ: ДО ОБГОВОРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У дописі висвітлюється здатність особистості індивідуально вибудувувати власне повсякденне життя як свідоме долаття бідності, описуються показники такої здатності, окреслюється змістова сутність педагогічного впливу на формування особистісного досвіду спрямованого на подолання бідності як стилю життя.

Ключові слова: *подолання бідності, самовизначення особистості, повсякденна життєдіяльність.*

Постановка проблеми. Проблемно-тематична площина наукового осмислення соціальної неоднорідності в суспільстві, означеної через міру статків його громадян, центрована намаганнями розробити ефективні способи нівелювання негативних наслідків як багатства, так і бідності. Від минулих часів до сьогодні – у класичних працях Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо, Г. Гегеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, дослідженнях А. Сміта, Е. Кондільяка, К. Сен-Симона, П. Прудона та ін., а також у наукових розвідках Дж. Брейтвейта, М. Вебера, Б. Вільяме, Ф. Гізо, О. Левіса, С. Лене, Дж. Пьєретті, П. Сорокіна, К. Суббаро та ін. – описуються особливості прояву бідності, висвітлюється її світоглядне, економічне, політичне, соціальне, психологічне підґрунтя, встановлюються масштаби

та вплив на розвиток суспільства, формування його інтелектуального й культурного потенціалу тощо.

Не полишають сподівань розв'язати питання бідності й різні соціальні інститути, урядові та громадські організації, політичні партії тощо. Наразі значним поштовхом до боротьби з бідністю є діяльність ООН. На початку нового тисячоліття ООН було окреслено т. зв. Цілі Розвитку Тисячоліття, котрими для всіх і кожного означили й конкретизували перспективи в їхньому житті на найближчі п'ятнадцять років. Серед задекларованих цілей чільне місце посідає намагання зменшити рівень бідності. Приєднання України до Цілей Розвитку Тисячоліття [1] ствердило зобов'язання уряду досягти цієї амбітної мети та позначилося на визначених ним пріоритетах у стратегічному поступі країни [2].

Не зважаючи на таку постійну увагу науковців, політиків, урядовців, громадських діячів до проблеми подолання бідності, досить обережно можна говорити про потужні зміни на краще в її вирішенні. Значущість заходів щодо подолання бідності, насамперед, полягає у їхній спрямованості на створення умов щодо піднесення життя помітної частки пересічних громадян, що забезпечить позитивну динаміку розв'язання проблеми нерівності – за доходами, якістю життя, доступом до базових соціальних послуг (інформаційних, комунікативних, освітніх, медичних, соціальних тощо), становищем на ринку праці. Наразі визнано дуже високий ступінь нерівності в Україні. Таке становище призводить до посилення процесів соціального відторгнення, поляризації та маргіналізації суспільства [3].

Завдання даного допису постають в окресленні змістової сутності соціально-психологічних розвідок із питань подолання бідності т. зв. не економічними способами – та тому конкретизації здатності особистості виступати суб'єктом процесу подолання бідності як стилю життя через самовизначення у сфері освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслення проблемно-тематичної площини соціально-психологічних пошуків дієвих шляхів подолання бідності потребує, насамперед,

з'ясування самої сутності постановки питання про можливості т. зв. не економічних способів впливу на становище особи. Якщо за бідність в узагальненому вигляді визнати нестачу в особи ресурсів для нормального її існування, то подолання бідності є сенс розглядати як процес збільшення ресурсів, необхідних для нормального існування. Відтак можна говорити про ресурсне забезпечення життєдіяльності особи як про показник її бідності чи багатства. Звідси постає необхідним окреслення таких ресурсів у контексті того, наскільки завдяки ним убезпечено нормальну життєдіяльність особи, тобто варто визначити перелік ресурсів та міру володіння особою ними.

Пересічний погляд на подолання бідності – підвищення матеріальних статків особи через збільшення її фінансових надходжень. Така суто прагматична точка зору, заснована на здоровому глузді і, безумовно, має резон. Але, як доводять дослідження, збільшення виплат по безробіттю водночас із запровадженням пільг для малозабезпечених осіб, не мають наслідками очікуване від таких дій подолання бідності [4]. Отже, аналіз проблеми подолання бідності слід здійснювати не лише в економічній площині, але й як вивчення готовності особистості свідомо і спрямовано впливати на ресурсне забезпечення власної життєдіяльності. Зрозуміло, що такий вплив має бути в напрямі позитивних зрушень, по-перше, та, по-друге, мати умовне «закінчення», визначене на підставі сформованого уявлення про необхідне, достатнє та бажане ресурсне забезпечення. Переінакшення власної ситуації браку наявних ресурсів пов'язане з доданням суперечності між необхідним (як науково-обґрунтованим і легітимізованим рівнем), бажаним (як індивідуально визначеним) і особисто омріяним кожним рівнем та можливим (як відповідним до соціально-економічних обставин функціонування суспільства).

Соціально-психологічний аспект дослідження проблеми подолання бідності – це встановлення впливу соціального середовища на позитивні зрушення в ресурсному забезпеченні життєдіяльності особистості. Проблему неможливості подолати бідність є сенс розглядати у площині соціально-психологічної не-

здатності привносити зміни у власну життєдіяльність. Зрозуміло, що усе коло різноманітних соціально-психологічних досліджень, центровано пошуком ефективних способів впливу на переінакшення наявної у суспільстві негативної ситуації. Одним із напрямів таких досліджень є розвідки щодо резервів самовизначення особистості як встановлення кожним власних ресурсів нормального існування та оцінку в цілому ресурсного забезпечення своєї життєдіяльності.

Наразі встановлено, що міра ресурсного забезпечення пересічної особи корелює з рівнем її освіти: так, частка бідних із вищою освітою значно менша за частку бідних без вищої освіти. Але цей факт можна витлумачити не як те, що рівень освіти гарантує достатній ресурс для життєдіяльності, скільки як те, що бідні мають утруднений доступ до її отримання [5; 6]. На наш погляд, у контексті питання про подолання бідності освіту доречно розглядати вже як ресурс життєдіяльності, відтак, втрата чи здобуття доступу до отримання освіти, або, принаймні, його ускладнення чи полегшення засвідчують динамічні зрушення у ресурсному забезпеченні життєдіяльності [7].

Можна поставити питання про пов'язаність ресурсного забезпечення особи з її грамотністю, якщо прийняти за результат освіти саме грамотність як оволодіння необхідними знаннями. Справді, такий підхід до розв'язання проблеми бідності є доречним, що й задекларовано Цілями Тисячоліття. Але для України, де об'єднаний рівень залучення її громадян до початкової, середньої і вищої освіти достатньо пристойний і становить 93,2% для жінок, менше – 87% – для чоловіків, не зважаючи на її переконливі і стабільні досягнення у сфері подолання неграмотності, все ще залишається актуальною проблема подолання бідності [8].

У цілому суспільне переймання проблемою подолання бідності центроване розумінням того, що: освіта є правом, котре проголошене Всесвітньою декларацією прав людини; освіта є неодмінною умовою суспільного зростання; через забезпечення справедливого доступу до освіти уможливлено входження країни у глобальний ринок; освіта відіграє провідну роль у несило-

вому вирішенні проблем, сприяє зміцненню й розповсюдженню ідей Культури миру; освіта сприяє діалогу культур, формує толерантне ставлення до Іншого.

Проведені в Україні моніторингові дослідження засвідчили, що існує зв'язок між освітньою кваліфікацією особи та доходом, який вона отримує від основної діяльності: залежність, при чому досить виразна, виявлена між рівнем освіти і місцем на ринку праці, з чого зроблено висновок про те, що вищий рівень освіти з більшою ймовірністю гарантує зайнятість та оплату, але не забезпечує вищої оплати праці [9, с.54].

Зважаючи на зазначене, вихідними положеннями осмислення проблеми подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти є те, що сучасне суспільство не може досягти повної гомогенізації, відтак, тією чи іншою мірою постає питання про примирення з явищем його розшарування за дискримінаційними критеріями, одним із яких є матеріальні статки особи. Оскільки повне подолання бідності наразі визнається неможливим [10] тому є сенс вести мову про управління бідністю. Наразі доведено [11; 12; 13; 14], що:

- визначення самого поняття «бідність» має відбуватися з урахуванням субстанціонального підґрунтя цього явища – соціальності;

- соціальність є виявленою комунікацією, прилюдними взаємовідносинами, а також взаємним співвідношенням людини у часі та просторі її буття;

- одним із основних станів соціальності є бідність, котра має відмінні прояви на різних рівнях соціальності – індивідуальному, міжіндивідуальному, надіндивідуальному і тому необхідно вивчати особливості прояву бідності на різних рівнях соціальності;

- носієм бідності всіх рівнів індивідуальності є людина;

- бідність – явище темпоральне, тобто історичне та актуальне; воно має місце впродовж історії людства, але при цьому може бути тимчасовим по відношенню до певного індивіда, цілого народу тощо;

- бідність людини виникає внаслідок бідного суспільства, родини, народу чи нації, але водночас бідність суспільства визначена саме бідністю людини;

- бідність, що виникає на рівні надіндивідуальної соціальності, зразу ж виявляється на міжіндивідуальному та індивідуальному її рівнях, які теж позначаються на ньому.

Аналіз психологічної структури та чинників узвичаєння і подолання бідності, здійснений у площині структурно-функціональної традиції, за котрої соціальні проблеми є наслідками макросоціальних змін, виявляє, що проблема бідності виникає в результаті впливу факторів, котрі продукують соціальну нерівність і вразливість (К. Девіс, У. Мур та ін.). Відтак висновують, що: бідність невіддільна від соціальної нерівності, низького соціального статусу (за стратифікаційною теорією Т. Парсонса); бідність є наслідком обмежених ресурсів особи, що унеможлиблює її адаптацію до образу життя середнього класу (за ситуаційною теорією бідності Р. Мертона); продуктивним є вивчення супутніх бідності явищ (за теорію соціальної екслюзії Р. Ленуара).

За концепцією культури (О. Льюїс) у межах соціологічної теорії конфлікту, фундатори котрої сповідують критичну традицію, констатація факту відтворення бідності пов'язана з вивченням нормативно-ціннісних аспектів поведінки бідних як свідомо сформованого позиціонування інакшого, відмінного і конфронтаційного образу життя. А ось суб'єктивний підхід (М. Спектор, Дж. Кітсьюз), за яким соціальна проблема постає як позиція невдоволення тих індивідів чи/та груп, котрі більше за інших зацікавлені у переінакшенні наявної в суспільстві ситуації, утворює підґрунтя для вирішення проблеми подолання бідності через привернення уваги суспільства і влади до необхідності проведення експертизи того, що викликає невдоволення, але така увага, за сповідувачами т. зв. соціального конструктивізму, виникає внаслідок активних дій самих «невдоволених», проявленої ними ініціативи.

За соціокультурним підходом та відповідно до принципу поліфундаменталізму як ствердження несуперечливого розгор-

тання наукового пошуку водночас на засадах відмінних одне від одної наукових теорій, доцільно не відкидати можливість досягнення позитивних зрушень у розв'язанні проблеми бідності на різних рівнях (глобальному, регіональному, локальному, індивідуальному), різними засобами (економічними, культурними, політичними, релігійними), у різних напрямках (виробництво, освіта, дозвілля, медицина) тощо. Зазначимо, що при цьому за критерій бажаної динаміки визнаються зміни, яких зазнає пересічна особа через появу інакшого повсякдення.

Концептуалізація проблеми подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти у площині соціокультурного підходу потребує, по-перше, означення повсякденної життєдіяльності як додання бідності, по-друге, визнання подолання бідності за припис, котрим регламентоване повсякдення, тобто за соціокультурну норму, та, по-третє, встановлення ролі і місця освіти у звичній і звичайній для кожного повсякденній активності змінювати міру володіння ресурсами життєдіяльності. Конкретизуємо це.

Подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти розглянуто нами як акції, проявлені щоденно як звична та звичайна активність, при цьому усвідомлені як спрямоване вибудовування свого існування. Вихідним для розкриття змістової сутності подолання бідності визначено розуміння самовизначення як довільної активності, що: а) розгортається у звичному форматі щоденних дій; б) реалізується як інспекція наявних ресурсів, насамперед того, що освоєно і привласнено як сенс існування [15].

Дослідження процесу самовизначення особистості у контексті подолання бідності відбувається з посиланням на сучасне психолого-педагогічне та філософське розуміння самовизначення як: а) активної внутрішньої дії, що виявляє відносини з оточенням, уможлиблює освоєння культури; б) самооцінки, котра є зрізаним, неповним способом звіряння власної активності з значимими для культурного майбуття акціями; в) динамічного зрушення у власному досвіді носія соціокультурного потенціалу через включеність до простору спільного з іншими існування;

г) самоусвідомлення повсякденної життєдіяльності через звернення до навколишнього оточення, до Іншого; д) здатності пересічної особи впливати на формування суспільних ідеалів та самовідтворення кожного у світі культури через свідоме прикладання щоденних зусиль для цього та, загалом, діяльності як активного перетворення, як неможливості в інший спосіб виходу за межі вже набутого досвіду існування.

Під процесом подолання бідності в контексті процесу самовизначення особистості розуміємо пересічну активність, спрямовану на зміну власного існування через вплив на самого себе [15]. Відтак, вплинути на себе означає через взаємини зі світом зазнати самозмін. Основу цього складає, по-перше, усвідомлення власних дій як вихідного та визначального етапу у подоланні бідності, по-друге, зреалізовану здатність вибудувати взаємини через звернення до самого себе, по-третє, розуміння діяльності, зокрема й освітньої, як спрямованої зміни самого себе, оскільки, відповідно: а) самопізнання є рушійною силою саморозвитку; б) зміна відношення до самого себе є відкритістю до самовдосконалення та саморозвитку (В. Кудрявцев, Г. Уразалієва); в) діяльність є самокерованою активністю (Д. Ельконін).

Через пов'язаність процесів подолання особистістю бідності й самовизначення особистості репрезентовано ідею інтеграції впливу кожного з пересічного загалу на суспільство, культуру та стверджує його здатність до:

- актуалізації питання про ресурсне забезпечення власної життєдіяльності;
- самовпливу на власні особистісні якості;
- формування ідеалів життєдіяльності та винайдення способів їх втілення у повсякденні;
- оцінювання руху наближення до них на тлі реалій сьогодення.

Вихідним розумінням поняття «подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти» є можливість посилити вплив особистості на оточення відповідним спрямуванням її активності у повсякденні.

Подолання бідності є практикою повсякдення і через його побутове оформлення набирає забарвлення звичності і звичайності. Суб'єктом такої діяльності є особистість, яка через осмислення власних ресурсів свідомо спрямовує повсякденну активність на відтворення сенсу життєдіяльності. Ми окреслюємо активність у площині досліджуваної проблеми як вияв і реалізацію ініціатив, спрямованих на самозміну у межах повсякденної життєдіяльності. Змістово активність репрезентована повсякчасним і повсюдним самовизначенням у взаєминах із оточенням, повсякденням носія певної моралі та ідеалу.

Практична здійсненність подолання бідності як масове самовираження кожного з тих, хто цього бажає, зреалізовується у повсякденні з його вже освоєним предметно-речовим оформленням та нескладним для опанування семантичним навантаженням. У реаліях соціокультури це репрезентовано опозиціями результат – процес, офіційне – побутове, праця – дозвілля, шедевральне – тривіальне, одиничне – масове, творення – споживання, життя – мистецтво, надаючи багатовимірності і рельєфності повсякденній життєдіяльності особистості.

Підґрунтям позиціонування особистістю себе суб'єктом додання бідності визначено такі положення: у культурі ціль ніколи не виправдовує засоби (О. Флієр); культура сьогодні – це засіб виживання (О. Семашко); «убогість як естетика та злидарство як життєва програма» (М. Колодобська) є неприйнятними для сучасного людства, світу; виявлення інакших смислів повсякденної життєдіяльності як підтвердження самої можливості та доцільності оприлюднювати пересічним існуванням нові культурні значення.

Визначенням соціокультурної норми саме як припису вибудовування життєдіяльності акцентується увага на тому, що така настанова, по-перше, поширюється на повсякдення, та, по-друге, стосується кожного з пересічного загалу. Зважаючи на те, що мультикультурність у глобальному світі унеможливорює запровадження єдиних для всіх норм життєдіяльності, припис, спираючись на спільне для всіх, стверджує і пропонує розмаїття діянь для його втілення. За таких обставин, припис є визнанням,

а, отже, і прийняттям загалом індивідуально-особистісного формату втілення ідей відповідальності та служіння в реаліях сьогодення. Сенс соціокультурної норми вбачається в окресленні прийнятної для усього загалу мети довільної активності пересічної особи як її самовизначення, що відбувається через власний вибір життєдіяльнісних орієнтирів на засадах сформованого позитивного образу Іншого, функціонують винятково у морально-вчинковій сфері. Соціокультурна норма є нормою, утвореною щоденними акціями кожного з пересічного загалу, в яких і зреалізована ідея відповідальності і служіння через артикуляцію звітування та підлеглості.

Подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення в контексті відповідальності й служіння це, по суті, визнання особистістю таких переваг: а) визначати власну життєдіяльність через життєдіяльність оточення, а власне ресурсне забезпечення – через міру таких ресурсів у оточуючих; б) відчувати неподільну пов'язаність себе зі світом, внаслідок чого зміни у власному ресурсному забезпеченні не можуть не позначитися на ситуації в соціумі; в) усвідомлювати залежність культурного розвитку від власної активності, відтак, намагання долати бідність розцінювати як спрямовану підтримку певних суспільних ідеалів.

Освіта як система, процес і результат ре/трансляції здобутків людства в контексті дослідження проблеми подолання бідності розглядається як цілеспрямоване управління процесами вибудовування суб'єктом навчання моделі світу. Таке управління є спрямованим педагогічним впливом на формування досвіду повсякденної життєдіяльності [16].

Формування здатності індивідуально вибудовувати власне повсякденне як свідоме долання бідності та осмислювати його значущість для світового культурного розвитку – це процес педагогічного впливу на особистість з метою набуття нею усвідомленого ставлення до повсякденної активності та реалізації такого досвіду у власній життєдіяльності. Усвідомлене ставлення репрезентоване розумінням необхідності освоєння нових культурних смислів та визнанням значущості перебігу власного по-

всього для світу культури. Реалізація досвіду відбувається через зорієнтованість повсякденної активності на самозміни та адекватний (як відповідний до вимог культури) добір змісту, напрямів, форм життєдіяльності.

Показниками сформованості такої здатності є:

- осмислення сенсу власної активності у площині повсякденних культурних практик,
- вибудовування повсякдення як низки подій,
- проблемний погляд на нормативно-ціннісні переважання соціокультурного світу та сформованість персональної нормативної позиції на його засадах.

Підґрунтям активності у процесі долаття бідності є знаходження спільного у повсякденні, заснованому на одних і тих самих освоєних культурних смислах, та презентація загальної переваги переосмислення вже освоєного. Здійснення впливу на оточення в такий спосіб і розглядається як результат подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти. Мова йде про набуття досвіду впливати самозмінами на щоденне існування інших, або про соціокультурну компетентність, як здатність забезпечувати самозміни засобами звичної активності. Її критеріями є доцільність повсякденної активності, продуктивність самозмін, спрямованість на дисенсус.

Формування досвіду свідомого вибудовування повсякденної життєдіяльності, зокрема, здатності виступати суб'єктом процесу подолання бідності засвідчено змінами:

- структурно-дійовими (виявляють вироблений власний стиль повсякдення як свідоме долаття бідності);
- особистісні (унаочнюють становлення поглядів на значущість власної активності на долаття бідності);
- операціональні (засвідчують здійснення повсякденної життєдіяльності як долаття бідності за нормами відповідальності й служіння).

Перші виявляють престижну життєдіяльність як оприлюднення культурних тенденцій організації повсякдення та прийняття її загальною; другі – зартикульованість особистості на значущості позитивної динаміки повсякденної активності; треті уна-

очнують через когнітивну складову – поглиблення поінформованості про зміст, способи й наслідки додання бідності, емоційну – отримання задоволення від власне прикладання зусиль у напрямі збільшення ресурсного забезпечення життєдіяльності, практичну – включеність у процес додання бідності як вибудовування повсякденної життєдіяльності за нормами відповідальності й служіння [17].

Встановлення результатів педагогічного впливу має завданням виокремити тих, хто, по-перше, осмислює життєдіяльність у площині постійного привласнення нових культурних значень додання бідності як повсякденної активності, по-друге, свідомо перетворює власне існування внесенням до нього подій, по-третє, здійснює додання бідності як життєві акції за нормами відповідальності й служіння [18].

Основними положеннями вибудовування педагогічного впливу визначено такі: освіта є посередником в освоєнні сенсу повсякдення; ре/трансляція здобутків людства у площині навчально-виховного процесу є спеціально організованою взаємодією; соціокультурна детермінація інтелекту людини; перетворення особистості є її спрямованим розвитком.

За результатами аналізу психологічної структури і чинників узвичаєння та подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти виявлено, що сутність т. зв. неекономічних способів подолання бідності полягає у створенні умов для забезпечення позитивних зрушень у вибудовуванні повсякденної життєдіяльності як можливості внесення змін до її наявного перебігу. Ґрунтом для цього слугують ідеї мультикультуралізму, концепції культури як інтеракції, як людської іншобуттєвості, подієвість повсякдення життєдіяльності, що висвітлюють способи осмислення життєдіяльності як руху для освоєння Іншого. Виокремлено такі ідентифікатори зазначених зрушень:

– статичний: засвідчує особистість, що здатна свідомо здійснювати цілепокладання щоденної активності. Виявом цього слугує спосіб осмислення повсякденної життєдіяльності, зартикульований на стані, котрий позначено як «межовий»;

– акціональний: відбиває здатність особистості докладати дієвих зусиль щодо внесення змін до власної повсякденної життєдіяльності, яка, своєю чергою, впливає на оточення. Це відбувається завдяки подієвому вибудовуванню свого повсякдення;

– кваліфікативний: визначає особистість здатною інтерпретувати визнані громадою регламентаційні приписи спільного існування, інтерпретувати їх та поширювати серед загалу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Соціально-психологічний аспект проблеми подолання бідності вбирає питання, пов'язані з дослідженням бідності як соціального феномену, що передбачає розкриття не тільки природи бідності, але і встановлення різного її прояву, зокрема, через вплив на стиль життя особистості: свідоме підкреслення в ньому матеріально-фінансових нестатків чи, навпаки, граничне нівелювання їхньої ролі у повсякденній життєдіяльності. Відповідно до цього можна говорити про можливість подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення особистості у сфері освіти, через формування у неї здатності: свідомо визначати мету щоденної активності як забезпечення динамічних зрушень у наявному ресурсному забезпеченні; продуктивних намагань щодо подолання бідності; вбачати у свідомих зусиллях щодо подолання бідності норму повсякденної життєдіяльності.

Подальші розвідки розв'язання проблеми подолання бідності як стилю життя у процесі самовизначення у сфері освіти доречно спрямувати на розроблення моделі самовизначення та обґрунтування принципів педагогічного впливу на таке самовизначення та потому експериментальній її перевірці.

Список використаних джерел

1. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна. – К. : Міністерство економіки України, 2003. – 31 с.
2. Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна – 2010. Національна доповідь. – К., 2010. – 107 с.
3. Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини у 2002 –2008 роках. – К. : ЮНІСЕФ, 2009. – 90 с.

4. Porter D., Craig D. The third way and the third world: poverty reduction and social inclusion in the rise of 'inclusive' liberalism // Asian Development Bank, Manila. University of Auckland : Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1080/09692290420001672881>

5. Смит У., Лустхаус Ч. Связь между равенством и качеством в образовании / У. Смит, Ч. Лустхаус // Вопросы образования. – 2006. – № 2. – С. 74-88.

6. Фруммин И. А. Основные подходы к проблеме равенства образовательных возможностей / И. А. Фруммин // Вопросы образования. – 2006. – № 2. – С. 5-22.

7. Жорнова О. І. Бідність, освіта, особистість: до встановлення площини перетинання / Олена Іллівна Жорнова // Вища освіта України. - № 3 (Додаток 1). – 2011. – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології». – Том 1. – С. 143-147.

8. Human Development Report 2009. Overcoming barriers Human mobility and development : режим доступу: www.hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2009/

9. Молодь України : від освіти до праці / [Оксамитна С., Виноградов О., Малиш Л., Марценюк Т.; за ред. С. Оксамитної]. – К. : ВПЦ НаУКМА, 2010. – 202 с.

10. Boltanski L., Thevenot L. On justification: The economies of worth. – Princeton : Princeton University Press, 2006. – 400 p.

11. Рыбаков Р.П. Содержание и природа феномена бедности. / Р.П. Рыбаков // Ученые записки РГСУ – М. : РГСУ, 2007. – №3. – С. 107-115;

12. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность / П. Абрахамсон // Общ. науки и современность. – 2001. – № 2. – С. 158–166.

13. Давыдова Н.М. Депривационный подход в оценках бедности / Н.М. Давыдова // Социол. исслед. – 2003. – № 6. – С. 88–96.

14. Шмидт В. Междисциплинарный подход к проблеме социальной эксклюзии / В. Шмидт // Журн. исслед. социальной политики. – 2004. – Т. 2, № 4. – С. 547–566.

15. Жорнова О. І. Подолання бідності у процесі самовизначення особистості як соціально-психологічна проблема / Олена Іллівна Жорнова // Тези доповідей УІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» : [За заг. ред.. Балабіна В.В.]. – К. : ВІКНУ, 2011. – С. 356-357.

16. Жорнова О.І. Бідність та самореалізація особистості: до постановки питання / Олена Іллівна Жорнова // "Усвідомлення культури – запорука відновлення суспільства. Внесок сучасної науки в зага-

льнолюдську культуру", XII міжнар. науково-практичн. конф. (2010; Севастополь) XII міжнар. науково-практичн. конф. "Усвідомлення культури – запорука відновлення суспільства. Внесок сучасної науки в загальнолюдську культуру", 15-16 квітня 2011 р. [Текст]: [Матеріали] / редкол.: Головін В.В. [та ін.]. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2011. – С. 109-111.

17. Жорнова О.І. Повсякденна життєдіяльність за нормами відповідальності і служіння / Олена Іллівна Жорнова // Тиждень науки: Матеріали звітної наук. конф. Запорізького національного технічного університету. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2005. – С. 255.

18. Жорнова О.І. Соціальні та культурні норми у площині персональної нормативності суб'єкта життєдіяльності / Олена Іллівна Жорнова // Социальные технологии: Актуальные проблемы теории и практики: Международный межвуз. сб. науч. работ : [Редкол.: Скидин О.Л. (гл. ред.) и др.]. – Запорожье : Изд-во ГУ "ЗИГМУ", 2005. – Вып. 27. – С. 91 – 99.

Е.И. Жорнова

**ПРЕОДОЛЕНИЕ БЕДНОСТИ И САМООПРЕДЕЛЕНИЕ
В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ: К ОБСУЖДЕНИЮ
ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ**

В статье освещается возможность личности индивидуально выстраивать свою повседневность как сознательное преодоление бедности, описываются показатели такой возможности, определяется сущность педагогического влияния на формирование личностного опыта, направленного на преодоление бедности как стиля жизни.

Ключевые слова: преодоление бедности, самоопределение личности, повседневная жизнедеятельность.

O.I. Zhornova

**OVERCOMING POVERTY AND SELF-DETERMINATION
IN EDUCATION: TO DISCUSS THE POSSIBILITIES
OF THE INDIVIDUAL**

The article is devoted to the problem of poverty and social heterogeneity of Ukrainian society. The aim of the paper is to outline the main ways of poverty and heterogeneity overcoming by means of self-determination in education and one's lifestyle changing. Poverty is considered to be as a

lack of personal resources for normal living. So the poverty overcoming demands the increasing of resources for well-being.

It has been shown that the process of poverty overcoming should be discussed not only within economical field but within the context of person's readiness to make a conscious influence on resource providing in one's own life. Also the social-psychological aspect of such problem is outlined. This aspect is related to the social influence on positive changes in resource providing into one's life.

The analysis of correlation of the person's resource providing with its educational level and self-realization in education is discussed. This is considered to be an important factor of poverty overcoming. Interlink between person's educational qualification and level of his/her incomes in the main activity is shown.

The discussion of the problem of poverty includes analysis of sociality related to the communication, natural relationships, and spatial-temporal aspects of being. It is proved that poverty appears due to the poor social conditions.

Analysis of the psychological structure and factors of poverty overcoming was conducted on theoretical base of structural-functional tradition. Within the framework of such approach social problems are considered to be consequences of macro social changes, therefore poverty corresponds to the social inequality and low social status.

The poverty overcoming by means of self-determination in the sphere education is considered as the daily life activity, which is regulated by inner acts and characterized by dynamic changes in person's experience. It contains self-awareness and realized in personal self-changes.

Indicators of the formed ability to self-changing such as awareness of one's own cultural activity, problematic view on the normative-valuable constants of the social-cultural world are described. Moreover forming of ability to be a subject of the process of poverty overcoming is accompanied by structural, personal and operational changes.

Keywords: *poverty, poverty overcoming, self-identity, daily life activity.*

Надійшла до редакції 22.03.2012 р.